

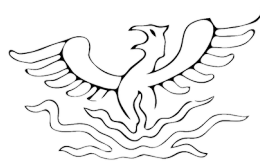
TIDSSKRIFTET FØNIX

Erfaring, subjektivitet, metafysik

JAKOB WOLF

Dr. theol., lektor emeritus ved afdelingen for systematisk teologi på
Københavns Universitet

FØNIX ÅRG. 2024, s. 74–78

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

Erfaring, subjektivitet, metafysik

Anmeldelse af Henrik Vase Frandsen, *Erfaring, subjektivitet, metafysik – Marion*. Eksistensen Akademisk 2024, 283 sider.

Henrik Vase Frandsen (herefter HVF) har igennem hele sin karriere beskæftiget sig indgående og vedholdende med nyere fransk filosofi. Han skrev Ph.d.-afhandling om Emmanuel Levinas, *Emmanuel Levinas og kærlighedens visdom – en religionsfilosofisk læsning*, og udgiver nu sine mangeårige studier af den franske fænomenolog Jean-Luc Marions værk med bogen *Erfaring, subjektivitet, metafysik – Marion*.

Fransk filosofi er ikke det letteste, man kan beskæftige sig med. Ud over den sproglige barriere, et romansk sprog er for os, så indeholder fransk filosofi også en begrebslig barriere. Det gælder især den fænomenologiske filosofi, fordi den udvikles i en kritik af fænomenologiens fædre, Husserl og Heidegger, hvis begrebsdannelser i forvejen er meget vanskelige at have med at gøre. Hvis Heideggers begreber er besynderlige neologismer, så er Levinas' og Marions det ikke mindre.

Det har ikke afskrækket HVF, der i tillid til, at de franske filosoffer virkelig har noget at bidrage med, når det gælder især religionsfilosofien, har kastet sig over dybdegående analyser af værkerne. HVF har udgiver artikler på fransk, men hans hovedarbejder foreligger nu på dansk, hvilket er en kolossal respektindgydende bedrift, når man tænker på, hvor stort et oversættelses- og formidlingsarbejde, det kræver. Der er næppe nogen, der ikke har prøvet at fordybe sig i den slags arbejde, der ved, hvor megen årelang koncentration det kræver.

HVF har koncentreret sig om fænomenologien, og det må virkelig hilses velkomment i en religionsfilosofisk og teologisk sammenhæng, da der ikke kan herske tvivl om, at det er det fænomenologisk nybrud inden for filosofien i begyndelsen af det 20. årh., der om noget kan danne baggrund for en ny forståelse af religionen i moderne tid. Fænomenologien er kritisk over for den moderne filosofis fremhævelse af det naturvidenskabelige erfarings- og erkendelsesbegreb som det eneste gyldige. Naturvidenskaben

bygger på en metodisk reduktion. Ophøjer man den til at udgøre en livstydning, er resultatet en ontologisk reduktion. Modernitet og sekularisme er konsekvensen af den naturvidenskabeligt inspirerede filosofi. Skal religionen have en filosofisk baggrund og ikke blot være en esoterisk trospåstand, er fænomenologien med dens erfaringsnærhed et godt bud.

Det betyder ikke, at fænomenologien i virkeligheden skulle have sin begrundelse ved at være en slags "teologiens tjenestepige" (*ancilla theologiae*), som filosofien blev kaldt i middelalderen. Fænomenologien er en filosofi i sin egen ret, der på ingen måde er begrundet i religiøse forudsætninger eller har til hensigt at lede frem til religion. Når den kan være en baggrund for religionen, er det, fordi den åbner for en religiøs livstydning og ikke per definition udelukker den, sådan som positivismen, der kan kaldes for naturvidenskabens tjenestepige, gør det.

Fænomenologiens nærhed til religionsfilosofien er en anledning til en del kritik af den. Dominique Janicaud har kritiseret Marion for at tage fænomenologiens som et gidsel for et teologisk projekt. Han kritiserer generelt den franske fænomenologi for at være krypto-religiøs og taler om "den franske fænomenologis teologiske vending". Kritikere af Levinas kan henvise til, at han er jøde og optaget af jødisk teologi, som en del af kritikken af hans filosofi, men det er selvfølgelig ikke noget argument. På samme måde kan kritikere af Marion, der er katolik, henvise til det forhold som en kritik. Fænomenologien skal imidlertid ikke dømmes på *name-calling*, men på argumenter og erfaringstæthed.

Levinas' fænomenologi tager udgangspunkt i den manglende etik i Heideggers værens-filosofi. Etikken hører for Heidegger ikke til på det ontologiske niveau. Den er ikke et eksistentiale, men et ontisk fænomen, hvilket vil sige, den kun har rang af at være et resultat af en menneskelig konvention. Det anså Levinas for at være en fejlanalyse af den menneskelige eksistens. Etikken har ontologisk status og hører ikke til på et sekundært plan, men er tværtimod "den første filosofi".

Marions fænomenologiske projekt tager også udgangspunkt i en kritik af Heidegger – og Husserl. Han vil reformulere fænomenologien i et opgør med Husserl og Heidegger. Marion anser dem begge for ikke på afgørende måde at komme ud over transcendentalfilosofien, der overbetoner subjektets forståelse i forhold til sansningen. Det er såvel Husserls begreb om intention som Heideggers begreb om forståelsens udkast, der i sidste ende overtrumfer subjektets kastethed, udtryk for. Marions analyse af eksistensen fører frem til en større betoning af fænomenets umodificerede givet-hed, end det er tilfældet hos fænomenologiens fædre. Fænomenet er det, "der viser sig", som Heidegger påpeger med henvisning til ordets etymo-

logi, men han undervurderer sin egen karakteristisk af fænomenet, mener Marion. Der er noget subjektsagtigt ved, at fænomenet manifesterer sig ud fra sig selv, hvilket tilbageviser alle former for at opfatte fænomenet som noget, der er underlagt subjektets objektivering og forståelseskategorier. Marion udvikler derfor en radikal "givningens fænomenologi" som korrektion til den tidligere fænomenologi. At fænomenet i radikal forstand er givet henviser ikke til, at der findes en transcendent giver, men at fænomenet er selvmanifesterende, understreger Marion i forhold til de kritikere, der ser en skjult teologisk dagsorden i hans filosofi. Fænomenet som i radikal forstand *givet* fører Marion frem til begrebet om "det mættede fænomen". Marions analyser af dette fænomen har gjort ham internationalt kendt og er i dag anledning til omfattende diskussioner inden for den fænomenologisk orienterede filosofi.

HVF kalder teorien om "det mættede fænomen" for Marions "spidstese". I begrebet om det mættede fænomen ligger ikke bare, at fænomenet manifesterer sig af sig selv, men også at subjektet, der står som modtager af fænomenet, i den grad bliver overrasket, forbavset og overvældet af fænomenet, at det ikke længere er i stand til at "forstå" fænomenet, men må lade sig selv forstå ud fra fænomenet. Hvor anskuelsen i al transcendental-filosofi bliver underlagt subjektets forståelseskategorier, der med dem bliver sat på plads af subjektet, så er anskuelsen i det mættede fænomen det, der overvælder al forståelighed og sætter subjektet på plads i forhold til fænomenet.

Marion og HVF giver mange eksempler på et mættet fænomen. Her skal jeg nøjes med to for at illustrere det. Det ene er erfaringen af smerte. Smerten overvælder mig på en sådan måde, at der ikke er forskel på mig og smerten. Det er en kropslig selverfaring, jeg ikke kan få sat på et begreb, hvorved den kommer på afstand af mig. Den overvælder mig og individuerer mig som eksklusivt *min* smerte. Smerten er et eksempel blandt mange på den kropslige egen-erfaring, fx aldring, sygdom og alle former for kropslig fryd, der alle har denne karakter af at overvælde os på en uhåndterlig og ubegribelig måde.

Organet for disse kropslige egen-erfaringer kalder Marion for "kødet". Sansningen gennem dette organ er afstandsløs, hvilket ifølge HVF kan ligne Løgstrups beskrivelse af sansningen som afstandsløs, men som også er forskellig fra Løgstrups beskrivelse ved at handle om en indre kropslig sansning, hvor Løgstrup er optaget af sansningens overvindelse af afstanden til ydre fænomener. Interessant er det også, at Marion på dette punkt

er inspireret af passager hos Husserl, hvor han skelner mellem *Körper* og *Leib*, der også spiller en afgørende rolle i Hermann Schmitz' kropsfænomenologi.

Den anden erfaring illustreres gennem et kunstværk, nemlig William Turners maleri *The Decline of the Carthagian Empire*. I dette maleri er det, som om Turner vil male solen selv, hvilket ikke er muligt. Det, han derimod maler, er, at synet bliver overvældet af lyset, at øjet bliver blændet. Marion slutter ud fra det: "Blændelsen markerer således en karakter, der kan universaliseres til alle former for anskuelse, hvor intensiteten overskrider den grad, som et blik kan udholde" (s.130). Der findes adskillige interessante fortolkninger af kunstværker i bogen.

HVF går virkelig i detaljen med at analysere Marions "spidstese" om det mættede fænomen. De mange detaljer kan virke forvirrende, men fremstillingen afhjælpes ved, at den systematiseres, idet fænomenet belyses ud fra fire begreber, der overraskende nok stammer fra Kants kategorilæse, nemlig kvantitet, kvalitet, relation og modalitet. Det betyder ikke, at han overtager Kants kategorier, men at han tværtimod foretager en "kontra-tolkning" af dem og omdøber dem til "begivenheden", "idolet", "kødet" og "ikonen".

Marion standser ikke sin fænomenologiske analyse af det mættede fænomen med de fire aspekter af mættet fænomenalitet, men går videre og tilføjer fænomenet et religionsfilosofisk perspektiv ved at pege på muligheden af, at man erfarer alle fire aspekter af mættelse på samme tid. Denne mulighed kalder Marion for "åbenbaring". Dette skridt ind i religionsfilosofien er blevet kritiseret for at være for vidtgående af selv kommentatorer, der ellers er sympatisk indstillet over for Marions fænomenologiske projekt. HVF kommer også her selv med en kritisk kommentar, der ellers ikke er mange af: "Selv har jeg vanskeligt ved at se denne tese om samtidig mættelse i alle fire aspekter som anet end et arkitektonisk resultat. Arkitekturen tager over og forlader erfaringens verden" (s.204). Marion bliver her systembygger ligesom Kant er det. Det er interessant, at Marion teologisk lægger sig op ad åbenbaringsteologien og ikke skabelsteologien. Der er mange problemer i det. Bl.a. har Claudia Welz kritiseret dette aspekt i Marions religionsfilosofi for at være et forsøg på at okkupere et teologisk åbenbaringsbegreb fænomenologisk og etablere fænomenologien som fundamental-teologi.

Ud over disse spændende analyser af erfaringsbegrebet og det mættede fænomen indeholder bogen også et højst interessant kapitel om "det guddommeliges fænomenalitet". Temaet her ligger i forlængelse af Heideggers opgør med onto-teologien, der handler om, at man i den filosofiske og teo-

logiske tradition har gjort væren til noget værende, eller sagt om Gud, man har gjort Gud til noget værende, ofte det højeste værende. Man har ikke kunnet udtrykke Guds transcendens adækvat. Skaberen er blevet gjort til en del af det skabte. Gud bliver derved en afgud, et idol. Marion udfolder sine refleksioner over dette tema med begreberne idol og ikon. Hvis Gud ikke er noget værende og dermed er ubegribelig, idet et begreb hele tiden er en definition af noget værende, så opstår problemet om, hvordan man overhovedet finder et adækvat udtryk for Gud. Marion lægger sig her i forlængelse af traditionen fra den negative, apofatiske teologi. Gud er det ubegribelige og uudsigelige. Han inddrager her Dionysos Areopagiten på en meget produktiv måde. Marion er en stor kender af Areopagitens mystiske teologi og er virkelig i stand til at frugtbar gøre hans teologi, så den kan indgå i en moderne religionsfilosofi.

HVF har skrevet en interessant og grundig bog om en moderne fænomenolog, men også en meget vanskelig bog. Den kræver virkelig meget af læseren. Det lykkes ikke for HVF at gøre den læsbar for andre end akademiske specialister. Det er måske heller ikke hensigten, men det burde det være. Det er åbenbart vanskeligt at få den franske fænomenologi bredt ud, så den ikke kun er for specialister. Det er generelt et problem ved fransk filosofi, at den har en tendens til at være elitær. Så vidt jeg kan se, er det faktisk kun den franske eksistentialisme med navne som Sartre og Camus og den franske postmodernisme med navne som Jean Baudrillard og Jean-François Lyotard, der har fået en udbredelse, der rækker ud over specialisternes kreds.

Formidling sker ved, at man kontekstualiserer en filosof og diskuterer vedkommendes filosofi i relation til andres. Denne formidling af Marion sker delvist i bogen, idet HVF sammenligner Marions og Løgstrups fænomenologi. Det er meget oplysende for begge tænkeres vedkommende. HVF annoncerer i øvrigt i bogens indledning, at han er på vej med en bog om Løgstrup. Det kan vi så glæde os til – også med henblik på at kunne vende tilbage til bogen om Marion med et fornyet perspektiv på den.